

Pierre P. Lizée: A Whole New World: Reinventing International Studies for the Post-Western World.

1st ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011, 250 stran, ISBN 978-0-230-28039-7.

Představy, koncepty a teorie používané v současných mezinárodních studiích jsou produktem doby po skončení druhé světové války a pocházejí především z „dílny“ severoamerických a evropských autorů. Není proto divu, že Stanley Hoffmann označil mezinárodní studia za „americkou sociální vědu“. Dnes se však hodně věcí změnilo. Fareed Zakaria popisuje nové globální uspořádání jako „postamerický svět“, což znamená, že USA ztratily své dřívější výsadní postavení ve prospěch „vzestupu zbytku světa“. V důsledku toho přestává platit, co platilo dříve. To se týká i mezinárodních studií „šitých“ na míru západní hegemonie. Mění se konstelace mocenských poměrů ve světě si žádá i revizi teoretického přístupu. Další vývoj oboru vede přes porozumění globální politiky optikou „vzestupu zbytku světa“.

V tomto duchu začíná svou novou knihu Pierre Lizée, který působí na Univerzitě Brock v kanadském městě St. Catharines. Pierre Lizée má dále pedagogické zkušenosti z Kalifornské univerzity v Berkeley a z Univerzity McGill v Montrealu. V rámci své specializace na mezinárodní právo a bezpečnost a teorie mezinárodních vztahů zkoumá současnou dynamiku změny v diskurzu a praxi mezinárodních vztahů. Jeho nedávný výzkum se týkal vzniku nových forem multilateralismu a jeho dopadu na Organizaci spojených národů.

Kniha *A Whole New World: Reinventing International Studies for the Post-Western World* je rozdělena do tří částí. První z nich zkoumá, jaký je současný stav poznání v mezinárodních studiích, tj. jaké jsou hlavní otázky zájmu a jak v tomto ohledu probíhá debata. Lizée si pro svou analýzu vybral klasické autory mezinárodních vztahů a jejich texty s cílem ukázat, že se obor od počátku utvářel na univerzalistických základech. Pokud by se mu to podařilo, nezápadního pohledu na globální politiku by logicky vzato nebylo zapotřebí.

Pro Lizéeho se stávají kvantifikátory jako *vždy, stále, veškerý, nikdy, všude, každý* atd. vodítkem v textu pro vyjádření koncepční univerzálnosti. Občas tato slova také vyznačují kurzivou. Například Machiavelliho činí univerzalistickým myslitelem jeho epistemologie, když soudí, že „*pouze racionalita může být stejná všude a vždy*“ (s. 21). Ve stejných souvislostech uvažuje Machiavelli také o konceptech násilí, politiky či morálky. Pro Morgenthaua je „*univerzálním v čase a prostoru boj o moc*“ (s. 24). V podobném duchu mluví i Roger Carr: „*moc je nezbytnou přísadou každého politického řádu*“ (s. 26). Byť Carr přiznává, že podoba morálky je relativní, nikoliv univerzální, to, že má v politice své nezastupitelné místo, z ní činí univerzalistický koncept. Hobbes ve svém *Leviathanovi* rovněž předkládá univerzální koncepty (stát, vzdálenost mezi domácí a zahraniční politikou a jednota mezinárodního prostředí), které se vymykají místu a času čili nepodléhají časoprostorové změně. Lizée pátrá také v díle neorealisty Kennetha Waltze a dospívá k závěru, že i u něj najdeme univerzalistické koncepty jako násilí, stát a další.

Slovy Tima Dunna (s. 39) se liberalismus proti realismu profiloval jako „*historická varianta*“. Univerzalisticky pojímané koncepty najdeme v textech všech liberálů (neoliberalů), kterými se Lizée zaobírá. John Locke bere násilí jako produkt racionality a jedincům přisuzuje morální autonomii. Immanuel Kant soudí, že „*poznání nepochází ze zkušenosti, ale z rozumu. [...] Lidé nejsou nikdy definováni svým okolím, ve kterém se nacházejí, ale spíše principy a kategoriemi, pomocí kterých rozumí světu a dávají mu smysl a určitou podobu.*“ (s. 44) Lidská racionalita je tak vždy autonomní. Kant rovněž v univerzalistickém

duchu buduje „*univerzální občanskou společnost*“ na základě ideje kosmopolitního zákona. Podle Adama Smithe je trh nejpřirozenějším upořádáním lidských vztahů (s. 54); tržní struktura pak nutně povede k vytvoření pouze jednoho společenského řádu. Smith rovněž spatřuje univerzalistické zákonitosti ve fungování sociální morálky. Robert O. Keohane zase přichází s univerzálně platným konceptem takzvaného *komerčního míru*.

Ve třetí kapitole se Lizée věnuje hledání „univerzálního“ tam, kde bychom to pravděpodobně nečekali: v kritické teorii, konstruktivismu a postmodernismu. Lizée prochází dílo postmodernisty Michela Foucaulta, zaobírá se kritickou teorií Jürgena Habermase a mimo jiné analyzuje konstruktivistickou teorii Alexandra Wendta. Jak známo, konstruktivistická teorie se vymezila proti realistickým a liberálním předpokladům tvrzením, že povaha poznání, identity a zájmu není stálá, ale vychází z určitých historických a aktuálních poměrů. Například Foucault v této souvislosti píše (s. 63): „*nic nemůže být univerzální, neexistují tedy žádné univerzální a nadčasové pravdy. Jsou pouze interpretace toho, co je pravda a tyto interpretace zůstanou vždy spojeny s určitým místem a časem své formulace.*“

Mohlo by se zdát, že sen o univerzálnosti mezinárodních studií se s kritickými a poststrukturalistickými teoriemi nadobro rozplynul. Lizée však i zde nalézá paradoxní prvky univerzalizmu. Je třeba si uvědomit, co Lizée chápe univerzalizmem, respektive partikulárností (*pozn. autora: pro účely této recenze se přidržím těchto cizích výrazů, které v českých ekvivalentech znamenají celistvost a celkovost, respektive částečnost a neúplnost*). Rysy univerzálnosti získává vše, co je aplikovatelné nejen v místě a čase svého vzniku, ale i všude jinde a jindy. Takže „*mezinárodní politika může být analyzována na celé Zemi způsobem navrženým zde*“ (tj. *kritickou teorií* – s. 64). Lizée dále dokládá (s. 65), že koneckonců i Habermas pomocí svého konceptu komunikativní racionality spatřuje univerzální platnost za všemi nespornými projevy partikulárnosti.

Třebaže podle stoupenců kritických teorií mezinárodní dění vypovídá spíše o partikulárnostech než univerzálních, faktem zůstává, že jeho podoba bude vždy určována vytvářením a přetvářením sdílených idejí. Například Robert Cox tvrdí, že napětí mezi univerzálním a partikulárním je konstitutivním rysem samé povahy mezinárodní politiky (s. 75). V této souvislosti mluví o takzvaných *limitovaných totalitách*.

Druhá část knihy zkoumá, co západním mezinárodním studiím schází či co špatně vykládají. Pozornost se obrací k nezápadnímu chápání globální politiky ve snaze vymezit specifické rysy nezápadního proudu. Studium nezápadní literatury je velmi prospěšné, protože vnáší do disciplíny nové, originální pohledy; to pomáhá utlumit západní oborovou sebestřednost; nezápadní přístup může vnést do mezinárodních studií nová témata, která byla do té doby přehlížena či opomíjena.

Jak si ale Pierre Lizée uvědomuje, problémy ani tak nemizí: například není vůbec jasné, co znamenají nezápadní mezinárodní studia, odkud kam sahají apod. Navíc je zřejmé, že nezápadní mezinárodní studia už jen z obsahu svého označení nemohou být jednotná.

Lizée si vybral Asii, aby na příkladech odsud ukázal, co se nedostává západním mezinárodním studiím, jak mohou být obohacena a rozšířena. Lizée zároveň přiznává, že asijský region nezastupuje nezápadní svět beze zbytku, nicméně žádná diskuse o povaze a roli nezápadních mezinárodních studií se neobejde bez studia situace v Asii.

Zatímco západní mezinárodní studia (v neorealistickém pojetí) důkladně rozlišují mezi vnitřním a vnějším, domácím a mezinárodním (s. 94–95), v případě nezápadního světa se oba prostory často volně překrývají. Například otázka násilí: v západním světě dochází k jeho monopolizaci ze strany státu, v nezápadním světě však toto pojetí přestává platit; stát je slabý k výkonu své moci, násilí se rozptýlilo po celé společnosti. I v konceptu státu najdeme odlišnosti: zatímco v západním pojetí je stát vytvořen z vnitřních pohnutek jako snaha vyhnout se násilí plynoucímu z anarchie (neorealismus), v nezápadním světě

bylo vytvoření státu diktováno zvnějšku během koloniálního období; to vede současně k vnitřním i vnějším konfliktům převážně povahy etnické. Vnitřní nestabilita je tak dána současně jak situací domácí, tak i zahraniční. Příklady najdeme ve sporech Tchaj-wanu a Číny, Indie a Pákistánu či Severní a Jižní Koreje (s. 93–94).

Západní liberalistická literatura se s nezápadní literaturou rozchází například v otázce pojmání identity, v koncepčním chápání státu a také v postavení či významu trhu: tržní dynamika coby dominantní faktor mezinárodní politiky na Západě je v nezápadním světě tlumena důležitostí sociálních vztahů.

V další pasáži knihy se Lizée systematicky a důsledně věnuje kritické teorii, poststrukturalismu a konstruktivismu a hledá, zdali se svou logikou partikularismu také něco přehlídí ve vztahu k nezápadnímu světu. Tak například konstruktivisté soudí, že socializace a rozšiřování sdílených identit vede k přibližování různých společností a vzájemným porozuměním se snižuje riziko konfliktů. Ale tomuto předpokladu realita nezápadního světa příliš neodpovídá. Ostatně i Edward Said ve svém díle *Orientalismus* zastává názor, že identity není možné tak snadno přibližovat. Cesta „za konstruktivismus“ vede přes přijetí ještě více „sociologického přístupu“ (s. 131). Konstruktivismus bude muset rozšířit své zkoumání identit o další dimenze.

Lizée upozorňuje ještě na další podstatný problém spjatý se snahou propojit západní a nezápadní bádání. „*Mezinárodní studia jsou jazykem univerzalizmů*“ (s. 7). Nezápadní svět však nikdy tyto aspirace neměl; spíše se zajímal o řešení vlastních, lokálních problémů. Třebaže podle Lizée v tomto ohledu bude ještě nutné náležitě vymezit, co znamená „partikulární“, už nyní vyvstává otázka, zda se podaří najít společnou řeč mezi světy univerzalizmů a partikularismů.

Svou odpověď by si jistě zasloužila i otázka, proč nezápadní poznatky doposud nevstoupily do oboru mezinárodních studií. Lizée pod tlakem měnící se mocenské situace vybízí nezápadní svět k větší globální zodpovědnosti; doposud se nezápadní oborová literatura zaměřovala výhradně na oblasti svého partikulárního zájmu, ale s tím, jak roste celosvětový význam nezápadního světa, by měla v čím dál větší míře reflektovat i problémy globálního dosahu. Lizée si představuje „spolupráci“ západní a nezápadní větve ku prospěchu celé disciplíny s cílem vytvořit opravdu „globální“ vědu, respektive ucelený systém poznatků o mezinárodních vztazích. Třetí část knihy nabízí několik receptů a návodů, jak přivést oba divergentní tábory ke společnému dialogu.

Integraci nezápadního specifického vnímání mezinárodněpolitické reality by mohl pomoci vyřešit přístup Ernesta Laclaua, který studoval společnosti v perspektivách univerzálního a partikulárního. V žádném případě není dobré hovořit jen jazykem univerzality nebo jazykem partikularit. Měl by se hledat nějaký průnik. Nejde ani tak o odmítnutí univerzalizmu (potřebujeme totiž vědět, co přesahuje naši jedinečnost a neopakovatelnost, a co nás tak spojuje) jako spíše o jeho předefinování (s. 144). Podle Laclaua (s. 145) je hledání univerzality proces, který nikdy nekončí. Není tedy možné si představovat dosažení univerzality jako nějakého konečného bodu našeho intelektuálního snažení. Partikulární není v protikladu univerzálního, protože ho utváří.

Pokud chce obor mezinárodních vztahů vysvětlit, jak „zbytek světa“ transformuje globální politiku, měl by se zaměřit na 1) lepší pochopení vztahu mezi násilím, aktérstvím a racionalitou v situacích endemického násilného konfliktu (s. 168) a 2) na analýzu povahy násilí, jež vzniká propojením dvou světů: vnitrostátního a mezinárodního prostředí. Z liberálního pohledu je zajímavé klást si otázku, jak západní a nezápadní svět budou společně přistupovat k otázkám, jako jsou například lidská práva či ekonomická interdependen- ce. Liberalismus se bude muset snažit hlouběji pochopit povahu lidské identity, dále pak bude potřeba lépe (tj. více zeširoka) uchopit koncept státu.

Takže budeme-li chtít lépe porozumět nové globální politice spjaté se „vzestupem zbytku světa“, budeme muset upřít pozornost na nejméně čtyři specifické oblasti analýzy

(s. 193): na povahu násilí, širší pochopení státu, proces demokratizace a ekonomický rozvoj.

V knize bych vyzdvihl dobře čitelný myšlenkový plán a logickou strukturaci. Nejdříve je uvedeno, že se mocenské poměry změnily; bohužel obor mezinárodních vztahů jako by tuto skutečnost ani nezaznamenal. Stále se pohybuje v zajetí své oborové dominance a osobuje si právo vykládat mezinárodněpolitické dění jménem celého světa.

Lizée se v první části pokouší dokázat tuto univerzálnost analýzou textů klasiků mezinárodních vztahů. Výběr Pierra Lizéeho se neomezuje pouze na novověké filozofy jako Machiavelli, Smith, Kant a další, ale analyzuje i texty novodobých autorů, jako byli například Cox, Wendt či Waltz. Každá selektivní množina je ve svých zobecňujících závěrech bezpochyby limitovaná. Asi bychom si uměli představit, že univerzálnost konceptů se bude zmenšovat s tím, jak se svět bude „zvětšovat“ ve smyslu své propojenosti. V tomto ohledu snadno pochopíme, že koncepční zobrazení mezinárodní politiky může nést univerzalistickou podobu v pojetí takového Machiavelliho, Hobbese či Kanta, kteří uvažovali, dá se říci, vyloženě v evropských dimenzích a jiné ambice ani neměli. Jiný, byť v té době známý svět hrál v jejich úvahách zajisté podružnou, ne-li zcela bezvýznamnou roli. Možná dokážeme akceptovat i „univerzalizmus“ novodobého autora, jako je Kenneth Waltz. Ví se, že realisté, případně neorealisté skutečně aspirovali na koncepční univerzalizmus svých vysvětlení mezinárodní politiky.

Zdálo by se, že až kritické teorie, postmodernismus a konstruktivismus vážně zpochybní hypotézu Pierra Lizéeho: západní mezinárodní studia byla vystavěna na univerzalistických základech a v podstatě od začátku se také tak profilovala, zatímco nezápadní větve mezinárodních studií mluvila „řečí partikularismů“. Informovaný čtenář bude proto nejspíš velmi zvědavý, jak se s tím kanadský vědec dokázal vypořádat, aby neutrpěla jeho základní hypotéza a celá západní větve mezinárodních studií mohla být označena jako univerzalistická. Lizée si samozřejmě uvědomuje, že konstruktivismus, postmodernismus a koneckonců ani kritické teorie žádné nadčasové pravdy nehledají, že naopak své vysvětlení mezinárodněpolitického dění podvazují určitým časoprostorovým kontextem. Proto přijímá trochu krkolomně, šroubovaně a argumentačně nesystemové řešení: opouští ontologickou univerzálnost realismu a liberalismu a přechází k epistemologické univerzalitě konstruktivismu. Zatímco u realismu a liberalismu pracoval především s koncepty jako stát, násilí, moc atd., v případě kritické teorie se zaměřuje na způsob poznávání a aplikaci konstruktivistických předpokladů. To je vzhledem k obsahovému významu slova „univerzalistický“ trochu paradoxní; zjištěný rozpor v povaze univerzalizmů by se dal vyjádřit lakonickým „není univerzalizmus jako univerzalizmus“.

V průběhu celé své knihy se Pierre Lizée odvolává na nezápadní literaturu, kterou klade do přímého kontrastu s literaturou Západu. Z textu se však poněkud vytrácí obsah označení „nezápadní literatura“, a čtenář tak může tápat, co tím Lizée myslí. Seznam použité literatury by nasvědčoval domněnce, že jde o literaturu autorů, kteří mají nějaký vztah k Západu. Připusťme, že Pierre Lizée asi jinou možnost neměl a musel vycházet z literatury pocházející převážně z pera „prozápadních“ autorů, neboť žádná nezápadní teorie mezinárodních vztahů neexistuje (Acharya – Buzan 2010). Je ale nutné si uvědomit, že pak dochází k jistému „zatemnění“ oné autentičnosti nezápadní zkušenosti, po níž Lizée přímo volá. Jistě by věci samé prospělo, pokud by v knize byly použity nejen zdroje psané anglicky či tituly vydané na Západě.

I přes uvedené výhrady je kniha důležitým příspěvkem na cestě dalšího vývoje oboru mezinárodních studií. Ve velmi fundované a podložené diskusi nad známými texty, kterou nás provází Pierre Lizée, si čtenář uvědomí, že domnělý univerzalizmus západní větve disciplíny má své meze a v čem tyto meze spočívají. V knize je rovněž naznačen směr, kudy by se mohl další výzkum mezinárodněpolitického dění ubírat v budoucnu, nač by se badatelé a badatelky měli zaměřit, aby přiblížili teorii k praxi, která je v současnosti

udávána „vzestupem zbytku světa“. Knihu lze jednoznačně doporučit všem, kdo chtějí ve vší pokoře hledat nové inspirativní zdroje svého bádání mimo západní proud mezinárodních studií.

Miroslav Jurásek

Literatura

- Acharya, Amitav – Buzan, Barry (eds. 2010): *Non-Western International Theory: Perspectives on and beyond Asia*. London and New York: Routledge.